

rimoni

CARLES GASCÓN CHOPO. Institut d'Estudis Comarcals de l'Alt Urgell. Tècnic de Patrimoni Cultural del Consell Comarcal de l'Alt Urgell

L'ARQUITECTURA DE LA LLET

La creació de la Societat Cooperativa de Lleteria de la Seu d'Urgell –la futura Cooperativa Cadí– l'any 1915 culminava el reguitzell de transformacions iniciades amb la crisi de la fil·loxera i la destrucció de la vinya en terres de l'Urgellet, gairebé un quart de segle enrere, i posava les bases d'un nou model econòmic centrat en la producció i la transformació lletera, cridat a capgirar la realitat socioeconòmica del Pirineu.

En els seus orígens, la nova cooperativa pretenia unir els ramaders de la Seu d'Urgell i de les poblacions de la rodalia amb la finalitat de fomentar i millorar la raça de bestiar vacum i fer d'aquest territori un centre criador de bestiar selecte, basat en la raça schwitz, per abastir les vaqueries de Barcelona, les quals no reunien les condicions per poder dedicar-se a la cria de bestiar, bàsicament per les restriccions de l'espai. Així mateix, els estatuts de la nova entitat també plantejaven la venda unificada de la llet fresca i la fabricació de derivats lactis, per tal que la producció lletera no saturés l'estret mercat local i no provoqués una caiguda ruïnosa dels preus.

D'aquesta manera, la Cooperativa va llogar uns baixos al carrer de Capdevila de la Seu d'Urgell i hi va instal·lar la primera planta de producció lletera de la població. Aquesta primitiva fàbrica només produïa mantega, perquè els processos de fabricació de formatge eren més complexos i no hi havia personal qualificat. Les remeses inicials de mantega es fabricaven de forma manual sense automatismes, ja que el corrent elèctric encara no arribava a la petita fàbrica del carrer Capdevila. L'any 1919, per compensar les fluctuacions del preu de la mantega, que queia notablement els mesos d'estiu, els directius de la Cooperativa es decidiren a engegar una línia de producció de formatge. Així, davant de la previsió d'un increment de la càrrega de treball, es va fer arribar l'electricitat a la fàbrica i s'instal·laren premses, dipòsits i calderes per atendre aquesta nova producció; els baixos del carrer Capdevila encara es van fer més petits en encabir-hi tots aquells elements.

Paral·lelament, una sèrie de tensions internes s'anaven covant al si de la societat per causes diverses, que combinaven les diverses formes d'entendre el cooperativisme i unes diferències personals difícils de superar. Finalment, el mes

de setembre de 1923, passat un temps d'estira-i-arrotonsa, onze socis –entre els quals hi havia alguns dels fundadors– es donaren de baixa per crear, alguns d'ells, una nova societat dedicada també a la producció lletera però al marge del sistema cooperatiu que, amb el nom de Lleteries de la Seu d'Urgell, inicià l'activitat a començaments de l'any següent, també en uns baixos situats, en aquest cas, al sector occidental del nucli antic de la ciutat.

Amb dues centrals lleteres operant en la mateixa població, s'establí una agra competència pel control de les aportacions lleteres i del mercat, agreujada per les condicions en què s'havia produït la sortida de la Cooperativa. La competència, però, estimulà la necessitat d'optimitzar recursos i millorar sistemes de producció. En aquest sentit, els socis de la Cooperativa foren els primers a plantejar-se seriosament la necessitat de treure la fàbrica de la població, on no hi havia cap possibilitat d'ampliació i, a més, el local no era de propietat. D'aquesta manera, a principis de 1924 els socis de la Cooperativa iniciaren els tràmits per a la construcció d'una nova seu social i unes noves instal·lacions als afores de la Seu d'Urgell, en uns terrenys adquirits a tocar de l'antic camí de Castelleiutat. La nova situació sorgida amb la creació de Lleteries de la Seu d'Urgell obligava a fer aquest pas per reivindicar el seu caràcter pioner i capdavanter.

El projecte de les noves instal·lacions de la Cooperativa fou confiat a l'arquitecte Lluís Planas Calvet, un tècnic format amb Josep Puig i Cadafalch (amb qui treballà com a arquitecte de la Mancomunitat), per bé que derivà cap a formes noucentistes que aplicaria a la nova fàbrica de la

Aspecte de l'edifici de la Societat Cooperativa de Lleteria cap a 1927. Autor desconegut. Col·lecció Ventura Roca i Martí.

1

2

5

8

11

13

14

16

patrimoni) (re

Cooperativa. Planas Calvet projectà un edifici exempt, de planta rectangular i dos pisos, amb coberta de pissarra i façanes amb finestres en arc al pis superior i amb llinda a l'inferior, alternades amb pilastres verticals d'un color gris que contrastava sobre el blanc del parament. El moll de càrrega a la façana de llevant i una portalada amb llinda, pilastres i motllures, de pretensions monumentals, a la de ponent –que més endavant seria traslladada al local de la societat a Bellver de Cerdanya– caracteritzaven un conjunt arquitectònic que combinava funcionalitat amb unes pretensions que volien simbolitzar l'auge i la projecció de l'entitat, per bé que la construcció de la nova fàbrica va portar-la al caire de la ruïna.

La nova fàbrica de la Cooperativa fou concebuda per incorporar millores decisives en la producció mitjançant l'adequació dels espais i una perfecta segmentació dels processos de fabricació. Concentrava a la planta baixa totes les instal·lacions de recepció (moll de càrrega, bàscula, dipòsits, laboratori) i de transformació de la llet; l'ala nord concentrava la producció de formatge i l'ala sud la de la mantega. A tot això s'afegien les saleres, les caves i les cambres frigorífiques, situades al celler, i la part administrativa, concentrada a la primera planta, que compartiria espais a partir de 1934 amb el nou institut d'ensenyament mitjà de la Seu d'Urgell.

La fàbrica de Lleteries, situada als baixos del carrer de Sant Ot, també va quedar petita i, en clara emulació del procés experimentat per la seva competidora, també va canviar d'ubicació per poder ser ampliada i adaptada als nous processos de producció. La nova fàbrica de Lleteries es començà a construir també a la plana de ponent de la Seu d'Urgell, a menys de dos-cents metres de la Cooperativa. L'artífex del projecte era ben conegut a la ciutat per la seva vinculació a una sèrie de plasmacions arquitectòniques i urbanístiques que havien de transformar la fesomia de la població. Joan Bergós i Massó, arquitecte lleidatà format a Barcelona i molt influït pel noucentisme arquitectònic, s'havia donat a conèixer a la Seu d'Urgell amb el disseny del nou escorxador municipal, l'any 1923. Tres anys més tard, el 1926, redactà per encàrrec del consistori urgellenc el Pla d'Eixample de la ciutat, el segon de la província de Lleida, fet que li atorgà una popularitat notable a la capital de l'Alt Urgell.

Amb aquests precedents i el seu prestigi, li fou encomanada la nova fàbrica de Lleteries. Era un edifici sobri de línia funcional, tot i que no exempt de certs detalls que replicaven les pretensions monumentals i de representació de la veïna fàbrica de la Cooperativa. El conjunt de Lleteries era

constituït per dues naus d'acusada horitzontalitat, amb dues plantes cadascuna, finestres motllurades rectangulars, distribuïdes en intervals regulars, i un edifici central que articulava el conjunt, projectat al davant i sobreelevat amb relació als cossos laterals, amb un coronament motllurat de

Fàbrica de Lleteries de la Seu d'Urgell, cap a 1930. Autor desconegut. Col·lecció Ventura Roca i Martí.

perfil poligonal, a la planta baixa del qual s'obria el moll de càrrega, coronat per una balconada amb balustrada.

Durant molts anys, els edificis de la Cooperativa i de Lleteries van conviure en fred veïnatge, mentre la Seu d'Urgell creixia cap a ponent i noves construccions anaven ocupant els carrers rectilinis dissenyats per Bergós. Les dues fàbriques també creixien, fins al punt que els directius de Lleteries optaren per traslladar la planta de producció als afores de la ciutat l'any 1986. En l'actualitat només sobreviu la Cooperativa, totalment envoltada per les cases de l'eixample de la ciutat; Lleteries tancà l'any 1991 i on hi havia la primera fàbrica ara hi ha dos blocs d'edificis residencials i un parc anomenat de Lleteries. L'altra fàbrica, la de la Cooperativa, ha crescut molt, però una mirada atenta als seus paraments encara deixa entreveure algun rastre d'aquell noucentisme que caracteritzà l'arquitectura de la llet.